

سفر عشق

روایت و سفر حج

حمید حکمو

www.ketab.ir

سرشناسه	:	حقگو، جمشید، ۱۳۱۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	سفر عشق : ره آورد سفر حج / جمشید حقگو.
مشخصات نشر	:	تهران: دانش‌پذیر، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	:	۱۱۱ ص.
شابک	:	978-964-8525-47-2
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبیا
موضوع	:	حقگو، جمشید، ۱۳۱۷ - — سفرها — عربستان سعودی
موضوع	:	حج
موضوع	:	سفرنامه‌ها
موضوع	:	عربستان سعودی — سیر و سیاحت — قرن ۲۰ م.
رده‌بندی دی‌سی	:	۱۳۹۲ ۷ص/ج۷ DS۲۰۸
رده‌بندی یوئی	:	۹۱۵/۳۸۰۴۵۳
شماره کتابخانه ملی	:	۳۲۲۹۳۸۱

انتشارات،	دانش‌پذیر
آدرس ناشر،	تهران: خیابان انقلاب، بین فروردین و فخر رازی، پلاک ۱۲۹۶، پاساژ ظروفچی، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۶۶۳۶۷ - ۰۹۱۲۵۶۲۰۸۲۵
عنوان کتاب،	سفر عشق
مؤلف،	جمشید حقگو
صفحه‌آرایی و ناظر چاپ،	ا. سوری (۰۹۱۲۵۶۲۰۸۲۵)
نوبت چاپ،	اول، ۱۳۹۲
شمارگان،	۱۰۰۰ جلد
قیمت	۴۵۰۰۰ ریال
لینوگرافی،	نقره آبی
چاپ،	معرفت
شابک،	۹۷۸-۹۶۴-۸۵۲۵-۴۷-۲

«کلیه حقوق مادی و معنوی اعم این اثر برای مؤلف محفوظ است»

فهرست مطالب

۹	 دیباچه
۲۱	 بهانه‌ای برای تقدیر
۲۳	 صلوات: حریم یار
۲۳	 تقدیمات
۲۸	 عزیمت
۳۰	 مسند حج (johfeh)
۳۶	 کعبه پید از آدم
۳۸	 اجابت دعای براسم
۴۳	 فصل دوم: حج عمره
۴۳	 کعبه
۴۶	 طواف
۴۸	 سعی
۵۲	 تقصیر
۵۳	 تماشا
۵۴	 نماز
۵۵	 برونشیت
۵۷	 فصل سوم: حج تمتع
۵۷	 مشعرالحرام
۵۷	 سیل خروشان
۶۴	 بیتوته
۶۷	 آخرین جمره
۷۰	 تأمل

۷۳	فصل چهارم: مدینه، شهر پیامبر
۷۴	مسجد پیامبر
۷۶	آرامگاه پیامبر
۷۸	بقیع
۸۰	مسجد اجابه
۸۱	مساجد تاریخی دیگر
۸۱	مسجد ذی‌بلتین (مسجد دو قبله)
۸۲	مسجد شمع
۸۵	کوه احد (O.O)
۸۶	مدیریت
۸۸	مسجد قبا
۸۹	فصل پایانی
۸۹	پایان سخن،
۹۱	نکته‌ها
۹۵	پیوست‌ها
۹۵	پیوست ۱:
۹۷	پیوست ۲:
۱۱۱	منابع:

دبیاجه

سفرنامه بیسی رسم نیکو و پسندیده‌ای است که از دیر باز در میان هل قلم و ادبیات، در شرق و غرب رایج بوده و سبب ماندگاری خاطره سفر می‌باشد. انتقال تجارب ارزنده، شناخت و تبادل فرهنگی است. اکثر قریب به اتفاق شرق شناسان، خاطرات خود را در قالب سفرنامه نوشته‌اند. از آن به نوان مستندات فرهنگی و مردم شناسی برای شناخت و بررسی تاریخ دور و نزدیک استفاده شده است.

بسیاری از آموزه‌های اخلاقی، آداب و سنن تمدن‌ها و اقوام و قبایل از طریق سفرنامه‌های سیاحان و جهانگردان به دنیا معرفی شده است؛ برای مثال بیشتر داستان‌های گلستان و بوستان سعدی بازگو کننده خاطرات سفر خود سعدی و یا بازیگران داستان‌هاش است که با قلم شیوایش به رشته تحریر در آمده، به زبان‌های مختلف ترجمه شده و بعد از صدها سال، هنوز برای خوانندگان و پژوهشگران، دل‌انگیز و الهام بخش و جذاب می‌باشد. سعی می‌کنیم خود در این باره می‌گویید:

به سر بردم ایام با هر کسی
ز هر خرمنی خوشه‌ای یافتم

در اقصاء عالم بگشتم بسی
تمتع به هر گوشه‌ای یافتم

در میان سفر نامه، سفر روحانی حج چیز دیگری است که فراتر از خاطره و سفرنامه، می‌تواند از نظر راهنمایی و آگاهی دادن، برای مشتاقان سفر حج یک تجربه مفید و موثر باشد. بسیار متفاوت خواهد بود باورد فردی که پیش از سفر حج، اطلاع کافی از سفر خود داشته با دیدی باز به سوی مقصد گام بردارد تا کسی که بی اطلاع و چشم بسته سفر کند. از مقصد خود اطلاع کافی نداشته باشد و ای بسا چشم بسته هم برگردد و خاطره سفرش حتی به طول مدت مصرف سوغاتی هم در حالی که آن عده از حجاج که قلم به دست می‌روند و از سفر خود دست نوشته یا دل نوشته ای یا سفرنامه و دفتر خاطراتی به سوغانی آورده اند این سوغانی به تناسب کیفیت مطلب می‌تواند برای سالیان دراز مانده و برای آیندگان و رهروان حج، حتی بعد از حیات نویسنده، سودمند باشد.

در میان کتابخانه‌ها، در بخش تاریخ ادبیات فارسی، تعداد بی شماری از سفرنامه‌های حج را می‌یابیم که در حبان قلم و اندیشه در طول سفر حج یا در خاتمه آن نوشته و به آیندگان به یادگار گذاشته‌اند. بعضی از این نوشته‌ها به صورت شرح و تفسیر حج به تحریر درآمده‌اند؛ برخی از نویسندگان، مناسک و احکام حج را بررسی و طبق تجارب خود به تصویر کشیده‌اند و برخی هم به صورت برداشت‌های شخصی بر مبنای اندیشه و جهان بینی نویسنده نوشته شده و یا دل نوشته‌هایی هستند که نویسندگان آنها به شرح حال و احساس شخصی خود پرداخته‌اند.

در این مقدمه، برای نمونه به چهار گونه از سفرنامه‌های ماندگار حج و در عین حال، معروفترین آنها اشاره می‌شود که هر کدام به نوعی در عصر خود و یا فراتر از آن، بیشترین تأثیر را داشته‌اند و کم و بیش، هنوز هم موثر و قابل استفاده‌اند. من از هر چهار نوشته یادشده در سفر نود به حج بهره برده‌ام.

سفرنامه منظم ناصر خسرو قبادیانی

در این قلم، ناصر خسرو چگونگی انجام مناسک حج را با دوست خود که سفر حج برگشته، به اجمال و به صورت گفتگو در قالب قطعه شعر ریاضیه منداغه، مورد پرسش و پاسخ قرار داده و مناسک مزبور را در حقایق و حداکثر معنا و مقصود بیان داشته که به نوبه خود، تبیین کننده انجام مناسک حج از دیدگاه ناصر خسرو بوده است. چنانچه، امروز هم، بعد از نزدیک به هزار سال، می‌شود گفت که این سفرنامه، یک راهنمای مختصر و مفید از سفر حج بوده و خود شاعر نیز با اذعان به این نکته، آن را برای انجام مناسک حج کافی دانسته و حسن ختامی اینچنین به آن داده است:

گر تو خواهی که حج کنی پس از این

این چنین کن که کردمست تـ

کتاب احکام حج و اسرار آن

این کتاب فراتر از خاطره یا سفرنامه بوده و یک کار تحقیقی کلاسیک و راهنمای قدم به قدم چگونگی اعمال و مناسک حج از نظر عملی و شرعی و گذر تاریخی و موقعیت جغرافیایی، به شمار می‌رود، این کتاب توسط سرهنگ حسن بیگلری در ۴۰۰ صفحه به عربی در ۱۳۴۵ شمسی، نامبرده آن را بعد از بازگشت از سفر حج، در سال ۱۳۴۵ شمسی و در سال ۱۳۴۵ شمسی، به پایان برده و توسط انتشارات علمی به چاپ رسانده است.

این کتاب مرجع و منبعی جامع از جهت اطلاعات دقیق تاریخی و جغرافیایی از کعبه، مدینه و عتبات عالیة و راهنمایی مفید و در عین حال، شرعی برای انجام مناسک حج و اعمال مربوطه است که می‌تواند به عنوان یک کتاب آموزشی، مورد استفاده و استناد کاروانیان و عازمین به حج قرار گیرد.

کتاب خسی در میقات

این کتاب از جمله آثار باقی و پرازش جلال‌الدین محمد است که به قول او، در سفر حج (۱۳۴۵)، نه از جهت تکلیف، بلکه به قصد کنجکاوی، انجام گرفته تا ببیند علت این همه اشتیاق و شور و حال همه ساله میلیون‌ها انسان برای انجام این سفر چیست! وقتی وی عزم سفر می‌کند و همگام با یک کاروان وارد جمعیت میلیونی مردم می‌شود، چنان متقلب است که رشته افکار و ذهنیات یک عمر چپ اندیشی خود را از دست می‌دهد و تازه در می‌یابد

که او «تنها خسی است به میقات آمده، نه کسی و به میعاد» و در ادامه، مراسم و مناسک را همگام با مردم انجام می‌دهد و از اینکه به قول خودش یک عمر در اثر بی‌نمازی، بامدادان را از دست داد حسرت می‌خورد و در جمع نمازگزاران وقتی در تشهد به سلام می‌رسد، سلام به پیامبر را با تمام وجود و از ته دل می‌گوید که:

«السلام علیک ایها النبی و رحمت الله و برکاته»

از آن تاریخ جلال عوض می‌شود و اصلاً یک فرد دیگر می‌شود. کمتر بر می‌گردد افکار چپ و توده‌ای اش همه به فراموشی می‌رود. بعد از این تحول فکری و تعالی روحی بود که به هنگام بازگشت، از گذرترین کتاب خود را بعد از «خسی در میقات» با عنوان «غرب خسی» در تفهیم و نقد غرب زدگی آن ایام، به رشته تحریر درآورد که در نوع خود گام بلندی بود و بسیاری از روشنفکران و نویسندگان و دانشجویان را تحت تأثیر قرار داد. دکتر شریعتی نیز در کتاب «حج» خود، در چند مورد به جلال اشاره‌ای تحسین آمیز کرده است.

کتاب «خسی در میقات» جلال آل احمد، به معنای واقعی به یک سفرنامه است که در آن آل احمد هرچه دیده، نوشته و هرچه شنیده و تجربه کرده است. زشت و زیبا به صورت روز شمار، به سبک و شیوه خاص نوشتاری خودش به رشته تحریر در آورده است، حتی حالات خود، وضعیت مزاجش، آنچه خورده و آنچه نخورده، خستگی اش از آن همه روزه خوانی‌ها در طول سفر!، شرح محیط زیست آن روز مکه و مدینه

که نه آب لوله کشی بود، نه هتل و نه حمامی به شکل امروزی، فقدان بهداشت در عرفات و منا و به خصوص کشتار گاه که هر کس، هر جا که می‌خواسته قربانی می‌کرده، به طوری که خون و تکه‌های گوشت در محوطه پراکنده بوده و بوی تعفن تحمل‌ناپذیر آن همه‌جا پخش بوده است و در هر مرحله از گزارش خود نتیجه می‌گیرد که سعودی‌ها لیاقت الهی این کار را ندارند و آن‌جا باید از طریق مدیریت بین‌المللی از طرف همه کشورهای اسلامی اداره شود.

او در بیان کتاب را با عبارت تأمل برانگیزی به پایان می‌برد: «اعتراف یا اعتراس زندقه.. یا هر چه بپذیری! من در این سفر بیشتر در جستجوی برادر بیدم (برادر بزرگ جلال سال‌ها پیش در مدینه فوت و در بقیع دفن شده بود، من سیرده در آنجا نماینده مرحوم آیت‌الله بروجردی بوده و جلال در این سفر چندبار از او یاد می‌کند) تا در جستجوی خدا، که خدا برای آنکه به او اعتماد دارد همه‌جا هست» ولی در پاسخ جلال باید گفت که اینجا کسی برای جستجوی خدا نمی‌آید، بلکه به امر خدا!

«وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ»

«آل عمران: ۹۷»

برای خدا حج آن خانه بر عهده مردم است که اگر بتوانند ره به سوی آن برند و هر که کافر آن شود (قبول نداشته باشد)، یقیناً خداوند از جهانیان بی‌نیاز است.

کتاب حج

این کتاب، کتابی ایدئولوژیکی و تحلیلی، اثر دکتر علی شریعتی است که در سال ۱۳۵۰، بعد از چهار مرتبه سفر او به حج به رشته تحریر درآمده است. این پژوهشگر بزرگ، در این کتاب، فلسفه حج مناسک مربوطه را بر مبنای جهان بینی و تفکر انقلابی خود، به قول خود «چشم خشک علمی و نه چشم اشک آلوده احساس دینی تعصب فرقه ای» تفسیر و تحلیل کرده است.

کتاب حج اثر ذراترین نوشته در زمینه اعمال و مناسک حج در دهه قبل از انقلاب است. شریعتی در این اثر، مناسک و اعمال حج را از دیدگاه عصر خود بررسی و از کلیات آن سفر، نتیجه پویایی گرفته است که منعکس کننده روحیات عصر شریعتی و سال‌های بعد از او است، به طوری که در آن ایام هیچ صاحب اندیشه و اهل تفکر نوین دینی را نمی‌توان یافت که به سفر حج برود و کتاب شریعتی را از قبل یا در طول سفر نخوانده و از آن تأثیر نپذیرفته باشد. برای مثال، پدر اینجانب در دهه ۵۰ بعد از دو بار رفتن به مکه از ارومیه، ضمن بازگویی خلاصه سفرش به صورت نوار صوتی، خلاصه کتاب حج شریعتی را چنان‌که برنامه گویای خود کرده و میان دوستان و آشنایان توزیع نمود، اینک این نکته در این است که نشان می‌دهد کتاب حج شریعتی در آن ایام چه تحولی در افکار و اندیشه‌های عازمین به حج، حتی در دور افتاده‌ترین نقاط ایران، داشته است.

بعد از انقلاب و در طول بیش از سی سال گذشته، به رغم اینکه زمانه شتابان در حال عوض شدن بوده است، ولی کتاب مذکور که طبق جوّ زمان قبل از انقلاب نگارش یافته بود، همچنان یک منبع با ارزش، محل اشاره و ارجاع و استفاده بوده است. دکتر شریعتی محور اندیشه خود را در نگارش کتابش بر این قرار داده که هر ایام حدود بیست و سه روز در شبه جزیره می ماند «اگر هر روز را نیمه نگر یک سال بگیریم، ۲۳ روز گذراندن در مکه و مدینه، سمبل سال است. در حالت حضرت محمد در مکه و مدینه است که حاجی گام به گام در طول سفر خود با پیامبر همراه است. ۱۳ روز در مکه نشانه ۱۳ سال اول بعثت پیامبر «در پی پیامبر سفری به طائف کنی و به هرجا که می روفی... سپس همراه مهاجران از مکه به مدینه مهاجرت کنی... و در مدینه نشانه ده سال مبارزات پیامبر در آن شهر... با پیامبر زندگی کنی... و جا که او رفته بروی، علی را نیز ببینی و یکایک اصحاب را... بدین گونه در متن تاریخ پر شور و عشق و جنگ و جهاد اسلام قرار گیری...»

در سال های ۱۳۴۰ که طول سفر حج حدود ۲۰ روز بود، قیاس روز شمار دکتر شریعتی قابل تطبیق بود. امروزه که هر ایرانی حداقل یک ماه در شبه جزیره می ماند، قیاس مذکور دقت خود را از دست می دهد، ولی از نظر تطبیقی بدون در نظر گرفتن تعداد دقیق روزها، تحلیل روزمره دکتر شریعتی همچنان قابل توجه و راهنما است.

روزهائی که در مکه هستیم نشانگر سال های اولیه بعثت در مکه و

روزهای حضور در مدینه، نشانه سال‌های پر تب و تاب و پر تحول بعد از هجرت پیامبر از مکه به مدینه، محسوب می‌شود. با همان احساسی که شریعتی می‌گوید، خود را در آن فضا قرار دهیم و ببینیم دین محمدی در روزگاری را پشت سر گذاشته و از چه بحران‌هایی عبور کرده است.

در بخش آخر کتاب، دکتر شریعتی در رابطه با نقش ابراهیم در بنیان‌گذاری اسلام، حج، سنگ تمام گذاشته و به بهترین وضعی نقش ابراهیم را در اسلام گذاری حج ابراهیمی توصیف می‌نماید؛ چنان‌که حاجی، خود در صحنه نقش ابراهیم را بازی می‌کند و در پرده دیگر نقش هاجر و نقش دیگر، اسماعیل را و این نقش‌ها را همه ساله حجاج از نو تکرار می‌کنند و برای همیشه تاریخ ادامه می‌یابد.

چه صحنه‌های شور انگیز! مرشد گفت داستان حج یک قصه تمام نشدنی است که تا دیه بر سر است این نمایش و این صحنه‌های پر رمز و راز ادامه پیدا خواهد کرد. در حالی که بیشتر مواقع در سفر حج این نکته مغفول می‌ماند که کاروان‌ها و روحانیان آنها، زائران را به این سفر دور و دراز می‌برند و بر می‌گردانند بدون اینکه کوچکترین اشاره‌ای به ابراهیم و اسماعیل و هاجر بنمایند و اسرار درنگ در عرفات و مشعر و منی را باز گو کنند! اسرار بنیان حج، نمی‌دانند که این مراسم به چه منظور انجام می‌گیرد و چرا در منی و از چه زمانی این رسم را بنا نهاده است.

جنبه دیگر اثر دکتر شریعتی که سبب ماندگاری آن شده است، استناد ایشان به آیات قرآن است که تحلیل او را استحکام و دقت

بیشتری می‌بخشد. این نکته نیز در آموزش کاروان‌ها نادیده گرفته می‌شود و از آیات مربوط به حج سخنی به میان نمی‌آورند.

من هر دو کتاب دکتر شریعتی و جلال آل احمد را در اولین روزهای انتشار مطالعه کرده بودم. می‌شود گفت که کتاب «حج» دکتر شریعتی، نه تنها جوابگوی نیاز زمان خود بوده، بلکه امروز نیز تجلی دگر شریعتی از مناسک حج در نوع خود بی نظیر است و برای هر کسی که بخواهد آگاهانه در مراسم حج گام بردارد، خواندن کتاب مذکور از ضروریات است.

نوشته جلال آل احمد نیز که به زبان ساده و دل نشین، شرح روزشمار سفر را به حج است، سفرنامه زیبایی است که گذشت ایام از زیبایی و ملاحظاتی را برای آن کاسته و همچنان زنده و جذاب باقی مانده است. مرحوم آل احمد در اثر خود سبک نویی از خاطره و سفرنامه نویسی را باب کرده است که مورد استقبال و پیروی بسیاری از نویسندگان جوان بوده است. این بر این، دو کتاب «حج» در میقات» آل احمد و «تحلیلی از مناسک حج» شریعتی هنوز دو اثر با ارزشی است که مطالعه آنها برای عازمین حج لازم است.

من نیز با آشنایی قبلی با این نوشته‌ها و با اعتقاد به خاطره نویسی، پیش از عزیمت به مکه، مصمم به نوشتن سفرنامه مفصل تری از سفر الهام بخش و پرهیجان حج شدم و دفتر و دستکم را آماده کرده و از همان روزهای مقدماتی آموزش و آمادگی برای اعزام، آغاز به یادداشت برداری نموده و با اعتقاد به اینکه برای

حجّاج تکلیف است که خاطره سفر خود را برای دوستان و فامیل بازگو نمایند، در نظر داشتیم که این سفرنامه گویای تمام زوایای برنامه حج و حواشی بین‌المللی آن و وضعیت شهرهای سه گانه مکه، مدینه و جده (در ایام حج و در نوع خود تحلیلی از مناسک حج باشد... ولی چه توان کرد که روزگار به میل آدمی نمی‌چرخد، سرماخوردگی، ناخواسته و ناراحتی ریوی و سرفه‌های نه چندان مطلوب از هفت هفته اول سفر، توان جست و خیز و حرکت را از من گرفت و به پیش بینی شده مرا به هم ریخت، به طوری که ترسیدم که نکنند اعمال واجب هم جا بمانم. به خداوند متوسّل شدم و با احتیاط، برای حکم از اعمال حج تمتّع در مانم، از مستحبات و دیدارهای حشمتی و آثار قدیمی و تاریخی مکه صرف نظر کردم و در فرستادن آزاد به استراحت پرداختم... ولی از فکر این که باید چیزی بویسم برون نیامدم تا اینکه در خلوت خود نیمه شبی در مکه، خدا خدا می‌کردم به دست گرفته و اساس مطالب را با خود گفتم و گریستم و تا صبح به تدریج در طول سفر در مکه و مدینه آن را کامل‌تر کردم و در باقیات تصحیح و مرتب نمودم، البته نه در آن حدی که پیش از سفر در نظر داشته بودم. در این نوشته، ضمن وصف حال خودم در حین اعمال حج شده مسیر حرکت مناسک حج، از آغاز تا انجام، پله پله و به‌طور ساده و مختصر شرح داده شود تا بتواند یک راهنمای مجمل و مفید برای راهیان بعدی حج باشد. در اصل قصد چاپ این مجموعه را نداشتیم،

فکر می‌کردم که به صورت تایپ شده به دوستان و فامیل تقدیم نمایم، ولی با تشویق دوستان صاحب نظر، به ویژه توصیه و راهنمایی آقای محسن علی‌نژاد، یکی از همسفرانم (با یک کاروان دیگر) که دست از رکاز نشر کتاب هستند، تصمیم به چاپ و تکثیر آن نمودم. امیدوارم که برای راهیان حج مفید و راه گشا باشد.

لایحه دانه از کلیه دوستانی که دست نوشته اولیه را دیدند و نظرات اصلاحی خود را ابراز نمودند، از جمله همسفر عزیزم آقای علی‌رضا اکبرزادگان و آقای فریدون سید مصطفوی که از راه دور از ارومیه همسفر بودند و آقای حسین محمدی نویسنده و مدیرعامل محترم شرکت کشت و صنعت همچنین از دوستان صاحب قلم خود در ارومیه، آقایان: محمد رضا علی‌اده، حاج علی حسین زاده که هر دو ضمن بررسی دقیق این رساله نظرات اصلاحی بسیار مفیدی ارائه دادند و از خانم فائزه دولتشاهی، خانم ریحانه پورنجیب که تایپ و غلط گیری اولیه آن را انجام دادند، به ویژه از سرکار خانم گلچین حسن‌زاده شوئیلی (شاعر و نویسنده و صاحب مجموعه شعر ۸ جلدی "زیر پرچین خیال")، که ویراستاری‌های آن را به عهده گرفتند و مقدمات چاپ و انتشار آن را فراهم نمودند و با یادداشت زیبایی به غنای این مجموعه افزودند، تشکر و قدردانی بنمایم.